

‘हीरसौभाग्यम्’ની સ્વોપજ્ઞવૃત્તિમાં પ્રયુક્ત તત્કાલીન ગુજરાતી-દેશ્ય શબ્દો

ડૉ. પ્રહલાદ ગ. પટેલ
વડનગર

‘હીરસૌભાગ્યમ્’ સંસ્કૃત મહાકાવ્યના કર્તા દેવવિમલ ગણીજીએ તેના પર ‘સુખાવબોધા’ (વિ.સં. ૧૬૭૧) નામે સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ રચી છે. ૧૭૪૫ શ્લોકસંખ્યાનું કલેવર ધરવતી પ્રસ્તુત વૃત્તિ-ટીકા અનેકધા વિશિષ્ટ છે. તેમાં બે બાબતો નોંધપાત્ર છે. એક, ટીકાકારે અનેક શાસ્ત્રોમાં અવગાહન કરી વિશાળ સંદર્ભ સાગરમાંથી સંસ્કૃત, પ્રાકૃત ગુજરાતી દેશ્ય ભાષાનાં સૂક્તિમૌક્તિકોનું ચયન કર્યું છે; બીજું, પોતાના સમયના કેટલાક ગુજરાતી - દેશ્ય ભાષાના શબ્દોને ટીકામાં પ્રયોજ્યા છે.

સામાજિકતા તથા ભાષાશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ પ્રસ્તુત ટીકા નિઃશંક રીતે અભ્યસનીય છે.

ઉપકંઠે - તટપાર્શ્વે	કાંઠા	૧.૫૩
સ્ત્રીકટયા અગ્રેતનપ્રદેશઃ	પેઢૂ	૨.૪૬
શમી	ખેજડી	૩.૪
કૃષ્ણલતા	કાલીવેલિ	૩.૪
બન્ધૂકાનિ	વિ(બ)પોરિયાં	૩.૧૭
સર્વોત્તમમણિઃ	નગીનો	૩.૫૫
કુટજા ગિરિમલ્લિકાઃ	કુડડ	૪.૨૬
છાયા	છાંહડી	૪.૩૨
શિરસા	માથાસિરઝં	૪.૪૯
તૃણાનામુન્મૂલનમ્	નોંદળ	૪.૧૪૫
ચતુરશી	ચહુટા	૫.૧૬
ચર્મદણ્ડઃ	ચાબખો	૫.૪૦
ગર્ભગેહા અપવરકાઃ	ઝરડા	૫.૬૧

वारङ्गना	सहेलिका	५.६२
पर्णस्य पुटको भाजनविशेषः	दुंदडो	५.८६
तित्तिरः खरकोणः	गणेश	५.८६, ११.१०१
गुलिकाक्षेपणोपकरणम्	बन्दूक-हाथनाली	५.१११
गुलिका	सीसागोली	५.१११
नोडम्	मालो	५.१४०
चित्रिता उरग-विशेषा	चित्रडि	५.१९६
खञ्जरीटः	गंगेटिडं	६.६५
वज्रमणि	हीरो	६.११०
यवन	पठान	६.११७
मुण्डली (कपालमाला)	तुम्बिली	७.६०
गलेहस्तम्	गलोथो	७.६१
चूडामणिः	चाकः	७.६९
पार्यः	फडसि	७.८९
कोटयः निष्कुहाः	पोलाडि	८.३६
मुकुरिका आदर्शिका	आरसी	८.३८
कदली रम्भागृहम्	केलिहरुं	८.३९
दवरिका नीलवर्णसूत्रम्	दोरी	८.६४
मकरः	मगरः	८.१३०
फलकम्	पाटिड	८.१५२
सीमन्तः	सईथो	८.१६
प्रौढीभूतो वत्सः	गोधो	९.१३
बूद्बूदाः	जलपंपोय	९.४४
लुम्पकाः	लउकाः	९.१०५
समीरणः	सुखाय	९.९२
वेत्रिणः	छडीदार	१०.११
शीघ्रम्	उतावलू	१०.३७
घटोत्कचः	घटूको	१०.४४

विजयः	फते	१०.६४
वेणुवंशः	बासली	१०.८३
ढौकनकानि	भिटणा	१०.९०
इक्षु	सेलडी-गूंदगरी	१०.१००
नीलपक्षी चाषः	नीलवास	११.१००
भेरबी	भइरव	११.१०२
निम्नप्रदेशाः	कोतर	११.१०१
सर्पजातिविशेषाः	चित्रडी	११.११३
शिबिका	पालखी	११.१३६
तनूकृतम्	तांव्यूं	१२.१८
पयोभ्रमाः	गवर	१२.३७
ललाटतिलकम्	चांदलो	१२.३९
ऋक्षाः भल्लुकाः	रीछ	१२.३९
कर्णाः	काना	१३.२०
शक्तिः आयुधविशेषः	सांगि	१२.१२२
खनित्राः	कुदाला (कोदाला १४-२३८)	१३.१७६
चासचूर्णम्	अबीर	१३.७८
अभ्राणि वार्दलानि	आभलां	१३.७९
अभ्रम्	वादलु	१३.१२३
अर्क	आकडो	१३.११३
मदनद्रुमः	मीढलु	१४.५१
प्रक्षरः	पाखर	१४.६२
माणिक्यपरीक्षकः	जवहरी	१४.६४
आदानायितम्	अणाव्यु	१४.८४
प्रतिनादा-शब्दाः	पडच्छन्दा	१४.१४०
अशनशाखिनः पीतसाला	वीउ	१४.२२०
खड्गिणः	गांडो सावज	१४.२४३
द्वीपिनः	दीपडा	१४.२४३

शेषा प्रसादम्	सेस	१४.२४५
साक्षरंगुली मुद्रा	वेढवीटी	१४.२५४
धान्यकोष्ठाध्यक्षः	कोठारी	१४.२५७
सौवर्णटंकाः	सोनइयाइ	१४.२५७
सामान्यनृपः	वागिड	१४.२६९
सामान्यनृपः यवनानाम्	उवरो	१४.२६१
रूप्यटंका	रूपया	१४.२६३
शुल्कम्	दाण जकाति	१४.२८
सुवर्णटंकाः	सोणइयो - दीनार	१४.२८
न्यासः निक्षेपः	पणि	१४.२८१
पृष्ठे	पुंठि	१५.२४
बलाकाः	बगला	१५.६१
खद्योतः	खज्जऊ	१५.६८
तलहट्टिका परिसम्भूमिः	तलहटी	१६.२
शिबिका	पालखी	१६.९
आहूतः	निहोत्रो	१६.११
अश्वतराः	खचरः	१६.१८
जलकेलि(जलमध्येप्रवेशः)	डबकि	१६.२१
अधिरोहणिका	नीसरणी	१६.२९
प्रकरः	पगर	१६.३४
छायिका	छहडा	१६.३४
चतुरिका	चउरी	१६.४८
चतुष्कम्	चौक	१६.५५
प्रासादाग्रेतनभूमिका	चऊक	१६.९६
क्षिरिका	रायणि	१६.९५
लघुदेवगृहम्	देहरी	१६.९५
अचलाः (पर्वतशिखराणि)	टुंक	१६.१३६
निम्ब पिचुमन्दः	नीबडा	१७.२४

त्वं मोद्घाटये: त्वं	तुं म उघाडीश	१७.४३
मा विकाशीकुर्या:		
चक्रम्	पइडुं	१७.७२
पूगानि	सोपारी	१७.८०
गृहचैत्यानि	देहरासर	१७.११
स्तंभतीर्थम्	खंभाति	१७.११०
शलभा	टील	१७.१३४
ऊर्णनाभा: जालकारका:	कालिया वडा	१७.१३
कथीपका	कथीपो	१७.१७१
मण्डपिका	मांडवो	१७.१७१
देवगृहे वाद्यविशेष घण्टिका	घांट	१७.१७
अगरुद्रव:	चूओ	१७.१८
आम्रमञ्जरी	मउर	१७.१८
प्राभृतम् उपदा	भेट	१७.१९
बकुला: केसरा:	बउलसिरी	१७.१९

